

הילרי פטנם, מהפילוסופים הגדולים בזמננו, מת בגיל 89

בניגוד לזרם הפוסט-מודרניסטי, גרס הפילוסוף היהודי-אמריקאי כי יש אמת אובייקטיבית. עוד טען כי אי אפשר להעמיד את כל חיינו המנטליים על הפיזיקה. בשנים האחרונות התקרב לדת

עופר אדרת

הפילוסוף היהודי-אמריקאי, פרופ' הילרי פטנם (Putnam), מחשובי הפילוסופים האנליטיים בני זמננו, מת השבוע בגיל 89 בבוסטון מסרטן. פטנם תרם לתחומים רבים בפילוסופיה, בהם פיזיקה, המטפיזיקה, המדע והאתיקה. "אחד מגדולי הרוח בדורנו, איש רנסנס בן זמננו, שעבר דתו משתרעת על פני כל תחומי הפילוסופיה, חוצה אותם ומגיעה לחיי המעשה", ספד לו אורי בק, תלמידו. "בימים שבהם דומה שהפילוסופיה בפרט והמחשבה בכלל נסוגה מהמרחב הציבורי ומתבצרת בתוך עצמה, פטנם ליהד אתנו כיצד הרוח האנושית יכולה ומוכרחה להדריך את עולמנו ומבט ביקורתי".

פטנם נולד ב-1926 בשיקגו כבן יחיד לאמו רבקה ואביו שמואל, שהיה סופר ומתרגם ידוע, אתאיסט ובעל טור בעיתון קומוניסטי. את שנות חייו הראשונות בילה בצרפת וב-1934 חזר לארה"ב שם למד לצד נועם חומסקי. את הדוקטורט בפילוסוף פיה כתב אצל הנס רייכנברך והיה תלמיד ועמית של פילוסופים ולוגיקנים מובילים אחרים כמו וילארד קוויין, רודולף

קרנפ וג'ורג' קרייזל. בהמשך לימד באוניברסיטאות חשובות עד שהשתקע בהרווארד ב-1965. בשנות ה-60 וה-70 היה פעיל בתנועה לזכויות האזרח בארה"ב ובמאבק נגד מלחמת וייטנאם. ימימה בן מנחם, פרופ' לפיזיקה מהאוניברסיטה העברית, הסבירה בשיחה עם "הארץ" את עיקרי תרומתו של פטנם לפילוסופיה. "הוא היה מגן מאוד עקבי של העמדה לפיה יש אמת ויש אובייקטיביות, ויצא נגד העמדה היחסותית (רלטיביסטית) לגבי מושג האמת. בעידן הפוסטמודרני שלנו זה דבר מאוד משמעותי", אמרה.

במשך עשור החל מ-2003 היה מגיע מדי חורף ללמד באוניברסיטת תל אביב ששימש בה פרופסור בכיר

עמדה זו עוגנה בתורת המשמעות האקסטנזיוניסטית של פטנם, שקשרה בין המציאות החיצונית האובייקטיבית והמלה המדוברת, ועמדה בניגוד לתורות שגורסות כי אין אמת אובייקטיבית אלא נרטיבים שונים.

פטנם, שנודע כמי שבחן ללא הרף את עמדתו שלו ושינה את דעתו פעמים רבות, שמר על עמדה זו, עם שינויים קלים בלבד, כציר

מחבר שעבר לאורך כל הגותו. לצד זאת, פטנם תרם רבות לפיזיקה ולסופיה של הרוח/המחשבה (באנגלית: Mind), וטען כי אי אפשר להעמיד את כל החיים המנטליים שלנו על הפיזיקה באופן מוחלט וכי לא כל מחשבה או הרגשה של בני האדם ניתנות לתיאור בעזרת הפיזיקה. אחת הטענות המפורסמות שלו גרסה כי מבחינתו, ה-Mind שלנו יכול להיות עשוי אפילו מגבינה שווייצרית". בכך הוא ביקש לומר, שבדיוק כמו המחשב, שמורכב מחומרה ומתוכנה, אשר מגדירה אותו, כך גם אנחנו, בני אדם, לא מוגדרים רק על ידי החומר ממנו עשוי המוח, אלא על ידי הפעולות שהוא יכול לבצע.

פטנם הסביר כי המשמעות נקבעת בראש ובראשונה על ידי הקשר של הדוברים עם המציאות החיצונית. בפילוסופיה של השפה פטנם היה מאבות האקסטנזיוניזם הסמנטי - "עמדה לפיה משמעות המלים שלנו תלויה לא רק במה שקורה בתוך נפשנו, אלא גם במה שקורה מחוץ לעורנו", הסביר בק. כך הוא הציע ניסוי מחשבתי במסגרתו עלינו לחשוב על "ארץ תאומה" - מקום שזוהה בכל לעולמנו, למעט העובדה שכל מולקולות ה-H₂O בעולמנו מוחלפת שם במור לקולה של חומר אחר בשם XYZ - שהאדם אינו מסוגל להבחין ביניהם. "משום שארץ תאומה כל

כך דומה לעולמנו, כשאתה אומר "מים" בעולמנו, הכפיל שלך בארץ תאומה אומר "מים" גם הוא. אך למרות הדמיון ביניכם, אתה והכפיל שלך שונים באופן הבא: כאשר אתה אומר "מים", אתה מדבר על H₂O; בעוד שכאשר הכפיל שלך אומר "מים", הוא מדבר על XYZ", הסביר בק. כך הראה פטנם שמצב הדברים האובייקטיבי בעולם משתנה בקביעת משמעות המלים שלנו. בתורת ההכרה (אפיסטמולוגיה) פטנם נודע בזכות ניסוי מחשבה שנטען כי שימש השראה לסדרת סרטי ה"מטריקס". "פטנם הציע לנו לשקול את האפשרות שאנו מוחות בתוך חבית, ושכל התנסויותינו מלידה ועד מוות אינן אלא תוצאה של גירויים חשמליים שנושלטים על ידי מחשב", הסביר בק. האם יש ביכולתנו לפסול את האפשרות הזו על הסף? בהסתמך על האקסטנזיוניזם הסמנטי שלו, טען פטנם שכל ניסיון קוהרנטי לתאר את האפשרות הזו מוכרח להיות אחד שבו האפשרות אינה ממשית. "לכן, אנו יכולים למצוא מנוח חלקי לדאגותינו: אם העולם באמת שונה באופן רדיקלי מספיק מהעולם שאנו חווים, אנו אפילו לא יכולים לתאר באופן קוהרנטי איך הוא כשלעצמו", הסביר בק. את עבודתו הפילוסופית הוא החל בתחום המתמטיקה, הלוגיקה

הילרי פטנם. בחן ללא הרף את עמדתו צילום: באדיבות הילרי פטנם

והמדע, אך במשך השנים החל להתעניין גם באתיקה, ובספריו ומאמריו הרבים שיקף את העמדה לפיה "אף שאנחנו בעידן המדעי, לא הכל זה מדע", כדברי בן מניחם. במסגרת זו אף קרא תיגר על ההבחנה בין עובדה וערך והתנגד ליומרתם של מדעי המוח להעמיד את הפונקציות הרוחניות שלנו על מבנים נוירולוגיים.

את הרחבת אופקיו הפילוסופיים ליוותה גם התקרבותו לדת והצטרפותו לקהילה יהודית בבוסטון, שם נהג ללכת לבית כנסת ולמד עברית. בספרו "פילוסוף יהודי כמדריך לחיים", שיצא לאור בעברית ב-2012 (הוצאת מאגנס), הוא בחן את הגותם של שלושה פילוסופים יהודיים

— פרנץ רוזנצווייג, מרטין בובר ועמנואל לוינס — במרחב שבין הפילוסופיה לדת. פטנם פרש מהוראה בהרווארד בשנת 2000. ב-2003 מונה לפרופסור בכיר בבית הספר לפילוסוף פיה באוניברסיטת תל אביב. מאז ובמשך עשור הגיע לארץ כל חורף ללמד. הוא כתב 20 ספרים ומאות מאמרים ועד ימיו האחרונים פיתח רעיונותיו בבלוג "הערה עוקצנית".

פטנם היה חבר האקדמיה האמריקאית לאמנויות ולמדעים וכיהן כנשיא האגודה הפילוסופית האמריקאית והאגודה לפיזיקה ופילוסופיה של המדע. הוא הותיר את אשתו, הפילוסופית רות אנה פטנם, ארבעה ילדים וארבעה נכדים.